

Коробанова О.Л.

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник лабораторії

психології малих груп та міжгрупових відносин

Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Olga.Korobanova@ispp.org.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3539-871X>

ФАСИЛІТАЦІЯ МІЖГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Представлені результати дослідження групової залученості молоді, настановлень щодо міжгрупової взаємодії, цінностей та благополуччя молоді у просторі життя. Виявлені рівень задоволення значимими стосунками та групи, які найбільше сприяють самореалізації, до яких можна віднести групи друзів (приятелів, подруг), батьківську родину, групи за інтересами, велику групу вищого навчального закладу (освітнього закладу), а також групи онлайн спілкування. Розглянуто фасилітацію міжгрупової взаємодії як технологію запобігання негативних її проявів у молоді, таких, як протистояння, ворожість або уникання взаємодії.

Ключові слова: міжгрупова взаємодія, фасилітація міжгрупової взаємодії, молодь.

The results of the study of group involvement of youth, guidelines for intergroup interaction, values and well-being of youth in the life space are presented. The level of satisfaction with significant relationships and groups that most contribute to self-realization, which include groups of friends (boyfriends, girlfriends), parental family, interest groups, a large group of a higher educational institution (educational institution), as well as online communication groups, were identified. Facilitation of intergroup interaction is considered as a technology for prevention its negative manifestations in young people, such as confrontation, hostility or avoidance of interaction.

Key words: intergroup interaction, facilitation of intergroup interaction, youth.

Постановка проблеми. Міжгрупова взаємодія може розвиватися як у напрямку співробітництва, компромісу, адаптації, так і в напрямку конкуренції, протистояння, ворожості або уникання. Обдаровані молоді люди часто стикається з негативними проявами взаємодії та комунікації з різних причин, зокрема, тому, що вони не схожі на інших, а несхожих не хочуть розуміти.

Що стосується творчої молоді, вона часто шукає нестандартні шляхи, може триматися осторонь і бути заглибленою у власні думки і мрії, отже, навіть у взаємодії між мікрогрупами класу або студентської групи можуть виникати дещо «прохолодні» стосунки, відсторонення або протиставлення. Крім цього, талановиті молоді люди зазвичай проявляють свої здібності у відповідній діяльності та мають додаткове фахове коло спілкування, пов'язане з проявом і розвитком нахилів. Отже, коли вони включені в реальну студентську групу, вони також уявлено в цей час належать і до іншої групи, пов'язаної з власними інтересами. Таких молодих людей, за нашими даними, у молодіжному середовищі немало – 46,4%.

У комунікації молодим людям властиво полегшувати собі задачу, вдаючись до різного роду узагальнень. Так, наші дослідження показують, що до членів своєї групи приналежності, які викликають симпатію, у молодих людей виникає ставлення, як до самого себе (Коробанова, 2017). Пояснити це можна через процеси соціальної категоризації, що викликають пошук схожості серед членів подібних соціальних категорій та відмінностей серед членів різних (Tajfel, 1979).

Дослідники зазначають, що у міжгруповій взаємодії часто виникає протиставлення «Ми» і «Вони». Більш статусні групи використовують стратегії підтримки власного статусу, а менш статусні прагнуть його змінити, використовуючи стратегії соціальної мобільності, соціальної креативності і соціального протистояння. Стратегії міжгрупової взаємодії з об'єднавчим потенціалом полягають у формуванні єдиної надідентичності, соціальній кроскатегоризації та міжкультуральному фреймуванні міжгрупових стосунків (Кухарук, 2021).

Останнім часом у просторі соціальних контактів, в тому числі, міжгрупових, загострилися ціннісно-сміслові конфронтаційні позиції, посилилася поляризація міжособової та міжгрупової взаємодії. Розподіл кола спілкування на своїх і чужих, друзів і ворогів, його звуження та видалення з нього токсичних представників груп, що поділяють інші цінності та смисли – важливі процеси сучасної міжгрупової взаємодії.

Міжгрупова взаємодія обдарованої молоді. Життєвий світ молоді має територіальні та історичні виміри, соціокультурний досвід, квінтесенція групового свідомого і несвідомого, виникає внаслідок територіального і географічного зв'язку з місцем проживання. Соціально-психологічна адаптація, при звичаєння до оточуючого простору та життєвих географічних умов визначає територіальність.

Таким чином, територіальність є соціокультурною основою нормативної єдності і узгодженості поведінкових очікувань, які встановлюються через цінності і норми взаємодії на певній території [Parsons, 1966]. Територіальність закріплюється в ментальності, яка є продуктом історично-вітального поступу народу, його соціокультурного досвіду та відображає пласт національної культури в складі групової свідомості і колективного несвідомого (Фурман А.В., 2001). Оволодіння людиною соціокультурним досвідом, носієм групового свідомого і несвідомого, відбувається через зовнішні впливи соціуму на особистість, смислове занурення людини у власний ментальний досвід, завдяки якому приклади поведінки і діяльності оточуючих людина пропускає через підвалини власного матеріального і духовного життя (там же).

Визрівання нових ціннісних еталонів і орієнтирів молодих людей відбувається у складі їхньої ментальності, яка є феноменом культурно-психологічним, відображеним у колективному свідомому і несвідомому й впливає на особливості взаємодії (Свідоме і несвідоме..., 2018). Спричиняючи програми та сценарії поведінки, моделі спілкування та взірці вчинків, ментальність породжує нові значення, цінності і смисли як складові соціокультурного досвіду. Життєвий простір є соціокультурно визначеним, позаяк молоді люди постійно взаємодіють із соціальним середовищем, встановлюючи комунікативні контакти зі значущими близькими та

самореалізуючись. Людям властиво організовувати певним чином простір в своєму житті, в тому числі, міжсуб'єктний простір [Holl, 1991].

Значна увага наразі приділяється вивченню особливостей і функцій ідентичності у груповій, субгруповій та міжгруповій взаємодії (Stollberg, Fritsche, & Baecker, 2015), (Hornsey, & Hogg, 2000). Встановлений вплив соціальної ідентичності на самореалізацію особистості, а також те, що люди схильні переважно ідентифікуватися з більш впливовими групами, ніж з низьковпливовими, що надає ним переживання більш виразної і чіткої ідентичності (Greenaway, Haslam, Cruwys, Branscombe, Ysseldyk, 2015).

Група є оптимальною соціальною структурою перебування людини у світі, допомагає презентувати себе іншим. Порухення усталених групових норм, відхилення від типового образу члена групи загрожує йому соціальною ізоляцією та виключенням з групи, в той час як категоризація себе як члена групи породжує специфічну групову поведінку (Tajfel et al., 1971).

Процеси міжгрупового протиставлення у міжгруповій взаємодії можуть виникати між представниками різних територіальних кластерів або етносів (так звана кроскультурна комунікація). Соціокультурні особливості і відмінності між культурами були виявлені в уникненні невизначеності (vs толерантності до невизначеності); дистанції влади; індивідуалізмі (колективізмі); маскулітності (фемінності); а також довготерміновій або короткочасній орієнтації (Hofstede, 1980).

Культура як ціннісно-нормативна система колективної ментальності, багато в чому визначає особливості комунікації і соціальної інтеракції її представників. Важливу роль відіграють міжгрупові настановлення (Maddens, Billiet, Veerten, 2000). Слушним вбачається мультикультурне фреймування міжгрупових стосунків, за якого відмінності між різними групами розглядаються як цінний аспект багатоманітності суспільства (Hornsey, Hogg, 2000).

З належності людей до різних груп в них виникає кроскатегоризація (Hogg, 2015), яка лежить в основі певної міжгрупової ідентичності (Кухарук, 2021), множинної ідентичності (Melich, 1986), яка виникає в учасників подібних груп за умови недостатнього виокремлення ними своєї групи серед інших.

Нами було проведене анкетування молодих людей, студентів вищих навчальних закладів, в якому взяли участь 57 студентів віком 18-19 років (серед них 91,2% жінок). Феномен міжгрупової ідентичності може пояснити отримані нами дослідні дані щодо того, до яких груп залучені студенти вищів. Серед них групи вищого навчального закладу (89,3%), курсу (67,9%), факультету (58,9%), академічні групи (37,5%); групи друзів, приятелів (82,1%); онлайн-групи (57,1%); групи за інтересами (46,4%); групи колишніх однокласників (46,4%); професійні групи (16,1%). Зауважимо, що великі і середні групи у цьому переліку представлені в більшій мірі, ніж малі. Отже, можна стверджувати, що належність студентів до подібних академічних груп, статус яких є ідентичним, міжгрупова взаємодія між ними є досить частою, сприяє становленню міжгрупової ідентичності. Також важливим висновком є те, що міжгрупова взаємодія відбувається у складі великих груп, між малими і середніми, між малими і великими групами.

Розглядаючи взаємодію студентів в навчальних групах, ми одночасно враховуємо, що учасники цих груп, частково, свідомо, частково, несвідомо, вважають себе членами декількох уявлених груп. Взаємодіючи в реальних групах, вони є також представниками своїх уявлених груп і, таким чином, відбувається міжгрупова взаємодія між представниками різних реальних і уявлених груп. При цьому вважаємо уявлені групи групами, представленими в ментальності молодих людей, до яких вони вважають себе причетними. Так, уявлені групи є спеціально сконструйованими спільнотами, уявленими людьми, які сприймають себе їх частиною (Anderson, 2006). Вони тримають у свідомості ментальний образ своєї схожості, і це їх об'єднує.

Проведені нами в українських вишах дослідження цінностей, структурованих за сферами життя у молоді, продемонструвало таку картину. Найбільш важливими для молоді виявилися цінності збереження і підтримання здоров'я (самопочуття, харчування) (68,4%), значущі взаємини (спілкування, комунікація, симпатія, любов, сім'я) (63,1%), рівень життя (забезпеченість) (54,4%), особистісне зростання (навчання, досягнення) (50,9%), умови проживання (комфорт) (50,9%), професійні уподобання (працевлаштування за спеціальністю, кар'єра) (40,4%), оточення (люди, членство в групах) (38,6%), дозвілля (мандрівки, хобі, розваги) (36,8%), духовність (творчість, мистецтво, віра, людяність) (33,3%), екологічність життя (24,6%), академічні вимоги (академічна успішність) (17,5%) (перераховано у порядку зниження значущості).

Відповідно, найбільш вживаними практиками молоді є оздоровчі: регулярні прогулянки – 57,1%, фізичні вправи, тренування – 53,6%, релаксаційні практики – 39,3%, дихальні вправи – 37,5%, медитація – 25%, біг – 16,1% тощо. Серед молодих людей такими, що не займаються оздоровчими практиками, виявилися 8,9% респондентів.

Після встановлення ціннісної ієрархії молоді виникає питання, в якій сфері життя аксіологічні інтенції задоволені більше, а в якій – менше. Аналізуючи, наскільки молоді люди задоволені стосунками з іншими людьми (складову задоволеності життям), можна зазначити, що 21,4% учасників опитування повністю задоволені стосунками з іншими людьми, 51,8% учасників більше задоволені, ніж не задоволені, 25% учасників не дуже задоволені, 1,8% учасників більше незадоволені, ніж задоволені. Задоволеність життям як таким висловлюють 27,3% учасників, більше задоволені, ніж не задоволені – 38,2%. Не дуже задоволені 23,6% учасників, більше не задоволені, ніж задоволені 7,3 %, повністю не задоволені 3,6 % учасників анкетування.

Розглянемо, з якими групами здебільшого пов'язана самореалізація. Молоді люди, що взяли участь у анкетуванні, до груп, які найбільше сприяли самореалізації, віднесли групу друзів (приятелів, подруг) (42,1%), батьківську родину (28,1%), групу за інтересами (22,8%), велику групу вищого навчального закладу (освітнього закладу) (19,2%), а також групи онлайн спілкування (17,5%), цивільний шлюб / партнерські стосунки (17,5%), новостворену сім'ю (17,5%).

Наступним кроком було встановити, до яких груп залучені молоді люди. Ми опитували учасників, щодо того, якщо вимоги та правила групи, до якої

вони включені, їм зрозумілі, чи схильні вони їх виконувати. Виявилось, що найвищим цей показник є у групі вищого навчального закладу (61,4%), групах за інтересами (гуртки, спортивні секції) (54,39%), батьківська родина (52,6%), група друзів (50,9%), професійні групи (35,0%), групи онлайнного спілкування (33,3%), партнерські стосунки / цивільний шлюб (33,3%), новостворена сім'я (31,6%), група колишніх однокласників (31,6%), групи територіального самоврядування (26,3%), територіальні об'єднання (22,8%), тощо.

Виконання вимог та правил груп участі молоді люди здійснюють здебільшого у групах за інтересами та групах навчального закладу, факультеті, курсі вишу. Найбільше негативних оцінок настановлення щодо виконання групових правил дістали група колишніх однокласників (17,5%, що можна пояснити тим, що в такій групі вже втрачені стосунки субординації), новоствореній сім'ї /партнерських стосунках (12,3%, що можна пояснити тим, що група перебуває на початковій стадії розвитку), а також в групах онлайн спілкування (10,5%, що може, певним чином, підвищувати їх привабливість), в групах територіальних об'єднань (10,5%) тощо. Відповідно, такі настановлення будуть відображатися на міжгруповій взаємодії учасників цих груп. Так, міжгрупова взаємодія між групами, члени яких мають настановлення виконувати правила груп, до яких вони залучені, відбувається здебільшого згуртовано та безконфліктно. В той час як взаємодія у складі груп членства, де учасники не завжди схильні виконувати правила, буде потребувати обговорення, дискусії у разі незгодних учасників, та вироблення спільної думки. Вважаємо, що взаємодія саме в таких групах потребуватиме фасилітації.

Молоді люди, будучи членами тих чи тих реальних і уявлених груп, мають власний досвід міжгрупової взаємодії, у них сформовані зразки, приписи і сценарії такої взаємодії. Таким чином, на ситуації групової взаємодії вони реагують як представники певних груп, згідно засвоєних раніше комунікативних моделей (Коробанова, 2016; 2017). Згідно з отриманими нами даними стратегії міжгрупової взаємодії молоді були позитивними і розподілилися наступним чином: бажання співпрацювати виявили 76,4%, прагнення пристосуватися – 74,8%, суперництво – 52,7%, уникання взаємодії з іншими групами – 27,3%.

Фасилітація міжгрупової взаємодії молоді. У проведеному дослідженні було виявлено, що у міжгруповій взаємодії можуть виникати проблеми, внаслідок чого міжгрупова взаємодія молодих людей потребуватиме фасилітації. Може виникати негативне настановлення на взаємодію, ворожість або прагнення уникати взаємодії тощо. Може траплятися міжгрупове протистояння. Між членами схожих груп, які часто вступають у міжгрупову взаємодію, може виникати міжгрупова або «розмита» ідентичність. Досить часто всередині первинних груп утворюються мікрогрупи (субгрупи), які, в свою чергу, вступають у міжгрупову взаємодію, при цьому, подекуди, не виключена конфліктна інтеракція між ними.

Отже, фасилітація має здійснюватися з урахуванням впливових груп та значимих відносин, що виникають в них. Враховуючи отримані дані, можна вважати резервом фасилітації міжгрупової взаємодії у навчальному закладі саме розвиток групової ідентичності членів академгруп як реальних навчальних груп. Психологічний підхід до фасилітації взаємодії має відбуватися в річищі

підвищення соціальної та комунікативної компетентності молоді. Підвищення асертивності як здатності захищати власні права, здатності за потреби звернутися за допомогою до інших членів групи, долати тривожність, висловлювати позитивні та негативні почуття, загалом, здібності адаптуватися у просторі соціального життя. Подібний підхід дозволяє проводити навчальні та розвивальні заходи для молодих людей щодо комунікативної компетентності та асертивності, до яких віднесемо як отримання нових знань, так і розвиток відповідних умінь.

Загалом дослідники відзначають зв'язок між освітою взагалі і асертивністю (Vlynova et al, 2020). Молодих людей потрібно навчати аргументованому веденню дискусії, переконливих дебатів, розумінню іншої точки зору та її підвалин, вмінню розуміти позицію інших людей і груп. Також важливо отримувати під час взаємодії зворотний зв'язок і соціальну підтримку та враховувати їх у виборі комунікативних стратегій у ситуаціях соціальної взаємодії.

Разом з тим, фасилітація передбачає організацію процесу колективного розв'язання проблем у групі, який керується фасилітатором, людиною, яка сприятиме забезпеченню успішної групової комунікації. В цьому напрямку може проводитися робота з розвитку групових цінностей, історії групи, її міфології та групових ритуалів. Можна порекомендувати враховувати об'єднавчі історичні і територіальні контексти у процедурах фасилітації.

Розглядаючи фасилітацію як цілеспрямований непрямий вплив на соціальні процеси, зокрема, на групову і міжгрупову інтеракцію, зазначимо, що доречною формою її здійснення буде соціально-психологічний комунікативний тренінг. Важливим напрямком вважаємо підвищення прийняття обдарованих молодих людей навчальною групою та створення умов для їх успішної самореалізації, усвідомлення себе як самоцінності, гуманістичного суб'єкт-суб'єктного спілкування, актуалізація процесу саморозвитку і особистісного зростання учасників малих і середніх навчальних груп. Такий підхід сприятиме розкриттю здібностей, пізнавальних можливостей та переживанню психологічного благополуччя молоддю.

Отже, самореалізація як найвища мета розвитку, досяжна через особисті цінності в різних сферах життя, значущі взаємини та ідентичність (територіальну та історичну). Враховуючи розроблений нами підхід, стають очевидними складові, найголовніші опори при здійсненні фасилітації: ідентичність, значущі взаємини та особистісні аксіологічні засади, і як вінець, самореалізація молодих людей.

Висновки. Фасилітація міжгрупової взаємодії обдарованої молоді, яка є найбільш чутливою до негативних впливів, сприятиме її особистісному зростанню та розвитку її ідентичності, створить умови для самореалізації у значущих для неї сферах. Важливим є розвиток ментальності обдарованих молодих людей, становлення у них позитивних ціннісних еталонів і орієнтирів. Виконання вимог і правил групи внаслідок фасилітації міжгрупової взаємодії запобігатиме протистоянню, ворожості, непорозумінню у взаємодії, сприятиме більш доброзичливим взаєминам та конвенційній поведінці у навчальних групах.

ЛІТЕРАТУРА

Коробанова О. Л. (2016). Психологічні особливості очікувань та настановлень щодо групової взаємодії членів новостворених груп. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 37 (40). 136 – 149.

Коробанова О. Л. (2017). Особливості рольової комунікації в новостворених групах. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 39 (42). 145 – 159.

Коробанова О. Л. (2017). Особистісно-рольове моделювання молоддю активної соціальної поведінки. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 40 (43). 147 – 156.

Кухарук О. Ю. (2021). Протиставлення «Ми» - «Вони» в міжгруповій взаємодії: тлумачення, загрози, можливості прогнозування соціальної поведінки. *Проблеми політичної психології*. 174 – 184.

Свідоме і несвідоме у груповій взаємодії: Монографія. (2018). [Горностай, П. П., Коробанова, О. Л., Плетка, О. Т., Циганенко, Г. В., Чорна, Л. Г.] Кропивницький: Імекс-ЛТД.

Фурман А. В. (2001) Українська ментальність та її культурно-психологічні координати. *Психологія і суспільство*. №1. 9-73.

Blynova, O., Moiseienko, V., Los, O., Burlakova, I., Yevdokimova, O., Toba, M., Popovych, I. (2020). Assertiveness as a Factor of Students' Choice of Behavior Strategies in Social Interaction. *Revista Inclusiones. Revista de Humanidades y Ciencias Sociales*. 7 (4). 259 – 272.

Greenaway, K. H., Haslam, S. A., Cruwys, T., Branscombe, N. R., Ysseldyk, R. (2015). From «We» to «Me»: Group identification enhances perceived personal control with consequences for health and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*. 109 (1). 53–74.

Hall, E. T. (1966). *The hidden dimension*. Garden City, N.Y.: Doubleday.

Hofstede (1980). *Cultures consequences: International differences in work related values*. Beverly Hills, CA, SAGE.

Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill.

Hogg, M. A., Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. New York: Routledge.

Hogg, M. A. (2015). Constructive leadership across groups: How leaders can combat prejudice and conflict between subgroups. *Advances in Group Processes*, 32, Emerald Group publishing Limited, 177–207. (in English)

Hornsey, M. J., Hogg, M. A. (2000). Assimilation and diversity: An integrative model of subgroup relations. *Personality and Social Psychology Review*, 4. 143–156.

Maddens B., Billiet, J., Beerten, R. (2000). National identity and the attitude towards foreigners in multi-national states: the case of Belgium /B. Maddens, // *Journal of ethnic and migration studies*. 26 (1). 45-60.

Melich A. The nature of regional and national identity in Catalonia. Problems of measuring multiple identities. *European journal of political research*. 1986. 14. 149-169.

Prentice, D. A., & Miller, D. T. (Eds.). (1999). *Cultural divides: Understanding and overcoming group conflict*. New York: Russell Sage.

Sherif, M. (1967). *Group conflict and co-operation: Their social psychology*. London: Routledge & Kegan Paul.

Stollberg, J., Fritsche, I., & Baecker, A. (2015). Striving for group agency: Threat to personal control increases the attractiveness of agentic groups. *Frontiers in Psychology*, 6, 649.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.). *The social psychology of intergroup relations* 33–47. Monterey, CA:Brooks/Cole.

Tajfel, H., Billig, M.G., Bundy, R.P., Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behavior. *European Journal of Social Psychology*. 149 – 178.